

Zoran D. Janjetović

Srbi, Hrvati i Vlasi

Pri svom doseljavanju na Balkansko poluostrvo Srbi i Hrvati su na njemu zatekli *ostatke* starosedelačkog romanskog stanovništva, kao i *ostatke* neromanizovanog življa. Romansko se stanovništvo delilo u dve osnovne grupe: ono u obalskim gradovima i ono u unutrašnjosti poluostrva. Naime, te dve vrste Romana nisu bile iste po uslovima u kojima su živele, po dijalektu i po osnovnom supstratu romanizovanja.¹ U ovom radu ćemo se prevashodno baviti romanskim stanovništvom koje je živelo u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva te odnosom Srba i Hrvata prema njemu.

Romani su u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva, već oslabljeni ranijim varvarskim najezdama, pred navalom Slovena delimično istrebljeni, a delimično su se razbegli: deo ih je potražio utočište u primorskim gradovima, a deo se povukao na jug, do Epira i Tesalije, prekoračivši čuvenu *Jirečkovu liniju* koja je razdvajala zonu (pretežno) latinskog od zone (pretežno) grčkog jezika. To je stanovništvo, po mnogim rumunskim naučnicima, predstavljalo celinu sa romanskim stanovništvom severno od Dunava. Slovenske su mase, po toj teoriji, razdvojile romansko stanovništvo na

¹ Up. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe, Bd. 48, Wien, 1902.

dva dela: od onih sa severnog dela su vremenom nastali Rumuni, a od onih sa južnog dela Vlasi odnosno Cincari.² Po tezi koju zastupaju mađarski i neki strani, posebno nemački naučnici, car Aurelijan je 272. godine povukao svu vojsku, administraciju i civilno stanovništvo iz provincije Dakije, ojačavši na taj način romansko stanovništvo u provincijama južno od Dunava. To stanovništvo se pred varvarskim najezdama povuklo na jug, odakle se od XII do XIV veka naselilo u krajevima severno od Dunava. Drugim rečima, po toj teoriji, Rumuni su potomci Vlaha.³ Pri tome su neki kasniji autori Vlasima pripisivali neke loše osobine po kojima su Rumuni bili poznati.⁴

Vlasi se javljaju i u srednjovekovnim srpskim i hrvatskim izvorima koji svedoče o njihovom prisustvu na teritorijama srpskih i hrvatskih srednjovekovnih zemalja. Po pravilu oni

² Up. N. Iorga, *Histoire des Roumains et dela Romanité orientale*, I, Bucarest, 1937, 14-16, G. Reichenkron, Die Entstehung des Rumänentums nach der neusten Forschung, *Südost-Forschungen*, XXII, 1963, 74-76, K. W. Treptow (ed.), *A History of Romania*, Iași, 1995, 44-48, i G. Bratianu, *An Enigma and a Miracle of History: The Romanian People*, Bucarest, 1996.

³ Up. R. Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, J. H. Schwicker, *Geschichte des Temeser Banats*, Pest, 1872, 437-438, P. Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, Budapest, 1877, 334-350, C. Jireček, n.d., 20, L. von Thallóczy, Die Theorie der walachischen oder rumänischen Frage, u: isti (ur.), *Illyrisch-albanische Studien*, I, München-Leipzig, 1916, 39, L. Galadi – L. Makkai (ur.), *Geschichte der Rumänen*, Budapest, 1942, 5-45, G. Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas*, 2. izd., München, 1976, 95 i 209-210, G. Schramm, Die Katastrophe des 6. Bis 8. Jahrhunderts und die Entstehung des rumänischen Volkes, *Südosteuropa Jahrbuch*, 17, 1989, 93.B, i Köpeczi (ur.), *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Budapest, 1990, 57-113 i 181-185.

⁴ Up. Südland [I. Pilar], *Die südslawische Frage und der Weltkrieg*, Wien, 1918, 345.

su nomadski stočari koje srednjovekovne države pokušavaju da stave pod svoju kontrolu, što im je samo delimično uspevalo. Vlasi se javljaju i kao najamnici u službi raznih vladara, a srednjovekovni izvori znaju i za vlaške plemiće. Od poznog srednjeg veka se može pratiti proces slavizacije vlašskog stanovništva - brojnijeg u jugoistočnijim srpskim krajevima. Delimično se mogu pratiti i migracije tog stanovništva sa jugoistoka ka severozapadu.⁵

Uloga Vlaha raste sa dolaskom Turaka jer oni, u velikom broju slučajeva, čine njihove pogranične trupe. Vlasi se, međutim, nalaze i u redovima njihovih neprijatelja – hrišćanskih vladara i plemstva. Kroz svo to vreme i sukobe odvija se, s jedne strane, proces asimilacije, ali istovremeno, s druge strane, ne prestaje dotok novog romanskog stanovništva sa juga. Brojni toponimi svedoče o velikoj rasprostranjenosti tog življa. Budući većinom pravoslavni, posle slavizacije, tokom vekova ovo nekada romansko stanovništvo putem crkve prima uglavnom srpsku nacionalnu svest. Što se katoličkih Vlaha tiče, oni se, baš kao i Romani primorskih gradova, pretapaju u slovensko katoličko stanovništvo kod koga se s vremenom izgrađuje hrvatska nacionalna svest. To znači da se vlaška komponenta javlja u etnogenezi oba srodna slovenska naroda.

Vlaške seobe ka severozapadu, praćene asimilacijom, odvijaju se i tokom dobrog dela novog veka. Kroz mešanje sa slovenskim pravoslavnim stanovništvom, od romanskih pravoslavničkih Vlaha se pojačava srpski etnos u Hrvatskoj i Bosni. Na osnovu ovoga su neki hrvatski autori izveli zaključak da srpsko stanovništvo u Hrvatskoj te Bosni i

⁵ Up. S. M. Ćirković, *Rabotnici, vojnici, duhovnici*, Beograd, 1997, 38 i 61.

Hercegovini (BiH) uopšte nije srpsko nego vlaško.⁶ Ovo se međutim ne može prihvatiti: vlaške (kao i druge) primese su nesumnjivo postojale, ali da nije bilo slovenske mase Vlasi ne bi imali u koga da se pretapaju, odnosno da su Srbi bili malobrojniji, oni bi se pretopili u Romane, kao što je bio slučaj na teritoriji današnje Rumunije. Ante Starčević i Ivo Pilar su navodnu moralnu nedostatnost Srba tumačili primesima vlaške krvi, što je delom bilo i u duhu vremena u kome su živeli.⁷

U drugoj polovini XVIII veka, posebno od pada Moskopolja 1769. godine, ka severozapadu kreće još jedan talas vlaških migranata. Oni su obično poznati kao Cincari, ali je reč o pripadnicima istog etnikuma kao u srednjem veku. Ipak postoje razlike - ne etničke nego profesionalne. Dok su srednjovekovni Vlasi bili uglavnom stočari i delom ratnici, Cincari koji se kreću ka severozapadu tokom XVIII i XIX veka su većim delom trgovci, zanatlije, handžije i mehandžije. Samo se manji broj migranata još bavi stočarstvom koje je, kao najrasprostranjenija privredna delatnost, više svojstvena Cincarima u starom zavičaju - Epiru, Tesaliji i Albaniji, iako se i tu oni sve više naseljavaju po gradovima i selima kao trgovci, zanatlije i ugostitelji.

Baš kao i njihovi vlaški preci u srednjem i novom veku, i Cincari se s vremenom sve više asimiluju, posebno od sredine XIX veka. No, za razliku od srednjovekovnih Vlaha, među kojima je bilo i katolika (jer verske razlike nisu bile tako oštre, posebno kod nomadskog stanovništva bez čvrste crkvene hijerarhije i organizacije), svi Cincari su pravo-

⁶ Up. Mandić, *Etničke osnove BiH*, Rim, 1967, 450 i 495.

⁷ Up. A. Starčević, *Ime Srb*, Zagreb, 1866, 25-26 i *Pasmina Slavoserbska po Hrvatskoj*, Zagreb, 1876, 29, 35 i 80-82, te *Südland*, n.d., 314-346.

slavci, i to *vrlo tvrdi*. To otežava njihovu asimilaciju u *nepravoslavne narode*, iako do nje mestimično ipak dolazi. Ipak, daleko se najveći deo Cincara koji su krenuli ka severu i severozapadu asimiluje u Srbe. Svojim dolaskom oni isprva jačaju multietničku pravoslavnu čaršiju, da bi s vremenom, kako se ona sve više srbizira, svojim prisustvom i prilivom jačali srpsko građanstvo.⁸

Iz redova ovih cincarskih asimilanata proizašlo je više srpskih i nekoliko hrvatskih velikana. Pa ipak, uprkos tome, animozitet je prema Vlasima odnosno Cincarima jedna od konstanti kako srpskog tako i hrvatskog *duhovnog habitusa*, uprkos ogromnom neznanju o Vlasima kod pripadnika oba naroda. Stoga ćemo u nastavku rada pokušati da ukratko ispitamo gde su koreni tog animoziteta.

On je na prvi pogled izraženiji kod Hrvata. Prvi mogući razlog je razlika u veri, koja je, na žalost, gotovo uvek i svuda bila dovoljan razlog za netrpeljivost. To su, opet gotovo uvek i svuda, verske zajednice potpirivale, jer u logici postojanja svake verske zajednice je učenje da je samo ona *jedina ispravna*, čak i ako je samo ogranak mnogo većeg religioznog učenja. Pri tome su razlike između verskih zajednica unutar jedne religije češće bivale oštrije negoli između pripadnika različitih religija. Ovo objašnjenje animoziteta verskim razlozima sadrži u sebi deo istine, utoliko pre što su crkve, kao milenijumske organizacije, u mogućnosti da kroz vekove narodu prenesu, očuvaju i šire određene ideološke postavke. U tom pogledu ne treba sumnjati da su kako Katolička, tako i Pravoslavna crkva vekovima prenosile animozitet protiv pripadnika druge,

⁸ Up. D. J. Popović, *O Cincarima*, Beograd, 1937.

sestrinske hrišćanske veroispovesti. To je oduvek bio jedan od samoodbrambenih mehanizama verskih zajednica koje su se trudile da satanizacijom *drugih* očuvaju svoje vernike i privežu ih čvršće za sebe. U krajevima gde su se javljale velike migracije i ostvarivala mešanja stanovništva *ugroženost* je svake verske zajednice bila uvećana, što je jačalo njihovu netoleranciju. Ta se *ugroženost* ispoljavala u spontanom mešanju religiozno nedovoljno upućenog stanovništva različitih vera, što je vodilo sinkretizmu, prihvatanju tuđih običaja, pa i promeni vere. Vlasi su – kao nomadski elemenat, pretežno *druge vere* a delimično već pomešani sa slovenskim stanovništvom – na *istorijskim hrvatskim teritorijama* predstavljali posebnu opasnost u tom pogledu. Zbog stalnog priliva sa jugoistoka, oni su tamo brojčano jačali, a – iako su ubrzano gubili etnička svojstva (koja Crkvi u to vreme nisu bila mnogo važna) – ostajali su pravoslavnima. S druge strane, deo katoličkog stanovništva se zbog turskih upada i ratova delom iseljavao i na taj način brojčano slabio.

Primorski gradovi, u čijem su se zaleđu Vlasi (i pod imenom *Morlaci*) kretali, često su trpeli napade ovih brdskih nomada na svoje trgovce. Vlasi su se, na nekim mestima, spustili i do mora te se odali piratriji. Drugim rečima, srednjovekovne i novovekovne centre civilizacije na Jadranu vlaški su stočari-pljačkaši često direktno ugrožavali. Da stvar bude gora neki su primorski gradovi od tih istih Vlaha bili zavisni u pogledu transporta svoje robe ili prenosa određenih artikala u njih. Taj je odnos ugroženosti i zavisnosti svakako doprineo da se o Vlasima, naravno i njihovom krivicom, razvijaju negativni stereotipi koji su nastavili da žive i kad se istorijska situacija promenila. Pored toga treba imati na umu i tradicionalnu suprotstavljenost građana seoskom,

posebno brdskom stanovništvu, koja možda nigde nije bila toliko izražena kao u primorju gde su gradovi predstavljali prave oaze civilizacije iznad kojih su se uzdizale negostoljubive i divlje planine.

Treći faktor koji je Vlasima stvarao lošu reputaciju bilo je hrvatsko plemstvo koje je želelo da ih podčini i iskoristi. Budući da su oni bili prilično nemiran i nepokoran element, to im nije polazilo za rukom, a dolazilo je čak i do sukoba hrvatskog i vlaškog plemstva.⁹ U vreme stvaranja *Vojne granice*, hrvatsko je plemstvo nezadovoljno što je ta institucija pod direktnom upravom Beča, što je ono u njenu korist nekad gubilo posede, i što su, sve više slavizirani Vlasi, u *Granici* dobijali specijalan status. Kasnije, u doba buđenja nacionalne svesti, potpuno posrbljeni i sasvim izmešani sa Srbima, hrvatskim nacionalistima *Vlasi* postaju pežorativni naziv za Srbe. Budući da su Srbi Sloveni kao i Hrvati, trebalo je nečim objasniti navodne loše moralne osobine Srba (koje se, po *prirodi* svakog nacionalizma, pripisuju pripadnicima rivalske nacije.) Romanski Vlasi su se tu našli kao pogodno rešenje. Kao što smo videli, dakle, tradicija je animoziteta bila, s jedne strane, dugotrajna, a i istorijski izvori, s druge strane, zaista u mnogo prilika ne slikaju Vlahe u lepom svetlu (ponekad sigurno i s razlogom).

Pored toga, od poslednjih decenija XVIII veka, i u Hrvatsku se doseljavaju Cincari - kao trgovci i mehandžije.¹⁰ Oni su oličenje *drugosti* - druge vere, drugoga jezika, druge kulture. Pored toga, oni *po prirodni* svog poziva nastupaju kao

⁹ Up. A. et N. Tanaşoka, Valaques et Croates aux XVe-XVIe siècles, *Revue des Etudes sud-Est Europeennes*, XXXIII, 1-2, 1994.

¹⁰ Up. S. Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII i XIX stoleća*, Beograd, 1969.

suprotnost hrvatskim (i srpskim) seljacima, koje – svojim često nepoštenim načinom poslovanja – eksploatišu. Zbog rasutosti u malim grupama, oni nisu bili u stanju da se održe kao zasebna etnička skupina, a zbog pravoslavne vere, koju su *strogo* čuvali, najvećim su se delom stopili sa Srbima. Asimilacija u Srbe jednoga ovakvog nepopularnog elementa je hrvatskim nacionalistima dala dodatnu municiju: uz stare pljačkaške nomadske Vlahe, Srbima su se pridružili i novi romanski gulikože, vesnici kapitalizma kome će se hrvatsko seljaštvo, ali i plemstvo, teško i mučno prilagođavati. Budući predstavnici *protoburžoazije*, Cincari su posle asimilacije dali priličan broj istaknutih srpskih vođa, a njihovo je cincarsko poreklo bio dobrodošao argument hrvatskim nacionalistima u ideološkoj borbi.

Iskustvo Srba sa Vlasima odnosno Cincarima je kroz istoriju bilo nešto drugačije. Uz brojne primere asimilacije, i tu je nastao latentni animozitet koji je povremeno izbijao na površinu, obično u unutar-srpskim partijskim svađama. I u srednjovekovnoj Srbiji Vlasi su bili polunomadski stočari koji su se bavili i prenosom robe za primorske trgovce, a javljaju se i kao najamnici. Kao i drugde, proces slavizacije se odvijao i u srpskim krajevima. On se, međutim, posle propasti srpske države nastavio bez prisustva elite koja bi o ne uvek lepom ponašanju i istorijskoj ulozi Vlaha ostavila više nepovoljnih tragova kao što je to bio slučaj u *hrvatskim zemljama*. No, pravoslavna je vera delom isključivala mogućnost snažnijeg animoziteta od strane jedinog pismenog sloja - pravoslavnog klera. Zbog toga se kod Srba negativni stereotipi o Vlasima javljaju tek sa pojavom poslednjeg velikog talasa vlaških doseljenika - Cincara.

Cincarski trgovci su se sa Srbima naseljavali po ugarskim gradovima još u doba turske vlasti. Međutim, veći priliv i

među Srbe počinje 1769. s prvim padom Moskopolja, glavnog cincarskog centra. Cincari, uz nešto Grka i Jermena, dolaze kao trgovci i zanatlije kako u oslobođene ugarske varoši, tako i u brojne gradove koji su ostali u sastavu Osmanskog Carstva. I dok su varošice u južnoj Ugarskoj po odlasku Turaka imale isprva uglavnom srpski *karakter*, gradovi u Srbiji su do srpske revolucije početkom XIX veka uglavnom bili strano telo na srpskoj etničkoj teritoriji. U južnoj Ugarskoj su cincarski trgovci, zahvaljujući porodičnim i poslovnim vezama u Osmanskom Carstvu, većoj veštini, ali često i izvrdavanju propisa, brže napredovali od srpskih kolega.¹¹ Pored toga, došavši sa juga, zadojeni grčkom kulturom koja je tada bila najrazvijenija na Balkanu, smatrali su sebe mnogo vrednijim i otmenijim od svojih neuglađenih srpskih sugrađana. Gde je bilo mogućnosti, izdvajali su se u svoje zasebne (grčke!) škole i crkve. Naravno da im ta oholost i izolacionizam, povezani sa ekonomskom zavišću njihovih srpskih konkurenata, nisu doneli dobar glas. U nekim krajevima (Kosovo i Metohija) nagli je dolazak Cincara – posle izgradnje železnice sedamdesetih godina XIX veka – za neko vreme potpuno *nokautirao* lokalne srpske trgovce i zanatlije.¹² Zato verovatno nije slučajno što je do nekih od najvećih sukoba srpske i cincarske čaršije došlo baš tamo.

Pa ipak, sa prestankom većeg priliva i onako nikad mnogo brojnog cincarskog stanovništva, ove su cincarske enklave, kako u Srbiji, tako i u južnoj Ugarskoj počele da izumiru ili da silom prilika izlaze iz svoje *sjajne izolacije* te počinju da

¹¹ Up. isto.

¹² Up. A. Jovanović (ur.), *Spomenica dvadesetpetogodišnjice oslobođenja Južne Srbije 1912-1937. godine*, Skoplje, 1937, 688.

se mešaju sa sve brojnijim Srbima, s vremenom se potpuno stopivši sa njima. Diskutabilne su ocene nekih srpskih autora šta je na polju poslovnog morala i ponašanja srpska buržoazija preuzela od Cincara, ali je činjenica da je – uprkos asimilaciji i činjenici da su mnogi srpski velikani bili cincarskog porekla¹³ – kod Srba ostao određeni animozitet prema Cincarima.

Videli smo da je on imao delom korena u etničkoj različitosti, ekonomskoj konkurenciji i *oholj* izolaciji. Pored toga, treba navesti i privrednu eksploataciju srpskog seljaštva od strane cincarskih trgovaca, mehandžija i lihvara. Ona je, uz često nizak poslovni moral, bila odraz sukoba grada i sela, patrijarhalnog i modernog načina poslovanja, autarhične i kapitalističke privrede, arhaičnog i modernog. A srpski seljak nije *mario varošane*,¹⁴ a ako su oni uz to bili oholi stranci drugoga jezika i kulture, antipatija je bivala još veća.

Pored ovih razloga, deo animoziteta je prozilio iz različitog poimanja zajedničke pravoslavne vere i odnosa prema Crkvi. Srbi, živeći u nepovoljnim uslovima, imali su slabo školovan kler koji je često stanovništvu mogao da prenese samo rudimente hrišćanskog nauka. To znači da je kod

¹³ Up. P. Marinković, *Znamenite ličnosti cincarskog porekla u istoriji Srbije*, Lunjina, 1999, 47.

¹⁴ Vuk Karadžić je 1827. u tom pogledu zapisao:

Narod srpski nema drugih ljudi osim seljaka. Ono malo Srba što živi po varošima, kao trgovci [...] i majstori [...], zovu se varošani; budući da se turski nose i po turskim običajima žive, a uz bune ili ratove ili se zatvore s Turcima u gradove ili s novcem bježe u Njemačku, zato oni ne samo što se ne broje među narod srpski, nego ih narod još i prezire (prema: M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918. godine*, I, Beograd, 1989, 94).

Srba vera bila narodska, dogmatski labava i prožeta sujeverjem. Cincari, pak, s druge strane, dolazeći iz kulturnijih krajeva, polagali su veliku pažnju na spoljašnje manifestacije religije i držali su se crkvenih propisa mnogo strože negoli Srbi. Uz to je išao i odnos prema Crkvi kao organizaciji. Srbima su dugo vladali grčke vladike koji zbog svoje korumpiranosti i iznuđivanja uopšte nisu bili omiljeni. U drugoj polovini XIX veka u Osmanskom Carstvu grčki episkopi su čak postali nosioci grčke nacionalne ideje. Velika većina Cincara je do u XX vek simpatisala sa Grcima pod čijim kulturnim uticajem je vekovima živela. Vođe i gro *grčke stranke* u Makedoniji krajem XIX veka su po pravilu bili Cincari, dolazeći tako u sukob sa srpskim težnjama u tim krajevima.¹⁵ U severnijim krajevima, posebno u Ugarskoj, za Srbe je Pravoslavna crkva bila koliko verska toliko i nacionalna srpska ustanova. Ona je i za Cincare bila nacionalna ustanova, ali su oni (sem malobrojnih nacionalno osvešćenih) hteli da ona bude u službi grčke kulture i nacionalne ideje. Cincarski su zahtevi u tom pogledu, izneti na Temišvarskom saboru, označili vrhunac te srpsko-cincarske suprotnosti. Tokom prvih decenija XIX veka grčke (u stvari cincarske) crkvene opštine su se polako gasile, a njihovi preostali članovi su se pridruživali srpskim opštinama, što je pospešilo asimilaciju.

Svi ovi faktori su doprinosili nastanku animoziteta Srba protiv Cincara. Kako onda objasniti opstanak tog animoziteta dugo posle asimilacije, delom do današnjih dana?

¹⁵ Tako oni [Cincari] dele s Grcima jedne iste simpatije i antipatije i pristaju uz fanariotske vladike, te im pomažu da gaze slovenski živalj (Irbijeva i Mekenzijeva, prema: J. Haddži Vasiljević, *Grad Bitolj*, Beograd, 1911, 35).

Razloge verovatno treba tražiti u činjenici da je srpsko društvo do nedavno bilo pretežno seljačko. Animositet tog seljaštva prema gradu i građanima našao je svoj izraz u antipatiji prema Cincarima¹⁶ - o kojima ogromna većina Srba zapravo ništa ne zna. Oni su, kao u nekim drugim krajevima Jevreji, postali oličenje urbanosti i modernosti. Nacionalisti su sa svoje strane imali svoje račune sa Cincarima, koji su se delom uklapali u seljački animozitet. Velika većina njih je poticala sa sela, i to često iz pasivnih krajeva, tako da su oni delili ne samo socijalnu odbojnost nacionalno neopterećenih seljaka prema gradu nego su gajili i nacionalnu odbojnost, prouzrokovanu prisustvom mnogih doseljenika raznih narodnosti. Svi nacionalizmi došljacima prebacuju *rasno i moralno kvarenje nacije*, tako da su ovde Cincari postali zgodno objašnjenje za sve što u nacionalnom telu ne valja. Naime, ni jedan nacionalista nije baš svime zadovoljan u svojoj naciji, pa su *dođoši* drugih narodnosti dobrodošlo objašnjenje što nacija, koja bi inače bila *savršena*, ipak ima neke *mane*. Pri tome se doprinos velikih ljudi poteklih od tih raznorodnih doseljenika usvaja, ali se njihovo tuđinsko poreklo prećutkuje.

Osvrnimo se, u tom kontekstu, još i na animozitet koji su dva srpska velikana cincarskog porekla, Jovan Sterija Popović i Jovan Jovanović Zmaj, gajili prema narodu iz kog su potekli. Prvi je u komediji *Kir Janja* u tradiciji Molijera dao sliku škrtog cincarskog trgovca koji na kraju strada zbog svog cicijašluka, a drugi je, u svojoj pesmi o Cincarima, žigosao njihovu navodnu neborbenost, sebičnost i gotovanstvo. Kako objasniti ova dela? Da li je reč o preteranom žaru

¹⁶ Up. J. Tomasevich, *Peasants, Politic and Economic Change in Yugoslavia*, Stanford – London, 1955, 250.

nedavnih asimilanata na koji se često nailazi? Ili je u pitanju pokušaj da se podiđe publici koja je već delila antipatiju prema Cincarima? Po svemu sudeći nije reč ni o jednome ni o drugome. Naime, ako se ta dela čitaju u kontekstu celokupnog opusa tih autora, postaje jasno da su u njima Cincari bili samo medijum za žigosanje određenih moralnih i društvenih slabosti. No, činjenica da su baš Cincari izabrani za sredstvo kojim se prenosi poruka odražava, međutim, shvatanja sredine u kojoj su ti književnici delovali.

Na kraju možemo zaključiti da antipatija i animozitet prema Vlasima kod Srba i Hrvata imaju srazmerno dugotrajnu tradiciju. Čini se da je ona kod Hrvata dublja i dugotrajnija, izazvana dugotrajnijim i istorijski značajnijim prisustvom Vlaha kao koliko-toliko zasebne etničke i socijalne skupine na *istorijskim hrvatskim teritorijama*. U očima hrvatskih ideologa Vlasi odnosno Cincari su postali pogodno objašnjenje navodne inferiornosti rivalskog, a u mnogo čemu sličnog srpskog naroda. Stvarne i navodne loše osobine srednjovekovnih Vlaha i novovekovnih Cincara su preslikane na Srbe sa kojima su se Vlasi stopili. U najekstremnijim varijantama Vlasi služe da se potpuno negira postojanje Srba na teritoriji Hrvatske te BiH, tvrdnjom da je u stvari reč ne o Srbima nego samo o slaviziranim Vlasima kojima je Srpska pravoslavna crkva nametnula srpsku nacionalnu svest. Jasno da se u kontrastu sa moralno iskva-renim (srbiziranim) Vlasima Hrvati javljaju kao oličenje vrline. Pri tome se, naravno, iznose proizvoljne ocene o *moralnoj vrednosti* pojedinih naroda i zanemaruje ne baš beznačajan udeo Vlaha u etnogenezi hrvatskog naroda.

Kod Srba je animozitet novijeg datuma i zato slabiji. On je proizašao iz ekonomskog rivalstva Cincara sa srpskom *protograđanskom klasom* i iz eksploatacije srpskih seljaka, a

pre svega oličava otpor patrijarhalnog društva prema različitosti i, iznad svega, modernosti. Asimilacijom Cincara i modernizacijom srpskog društva ovaj animozitet je oslabio, ali i do danas nije sasvim iščezao. Srpskim nacionalistima su Cincari i ljudi cincarskog porekla služili kao objašnjenje mnogih slabosti srpskog društva, a napose nedostataka njegovih viših slojeva. Kao takvo ono predstavlja nespremnost tipičnu za sve nacionaliste, nespremnost da se analitički suoče sa slabostima sopstvenog naroda.

Sažetak

U radu se prevashodno razmatraju romansko stanovništvo koje je živelo u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva te odnosi Srba i Hrvata prema njemu. Tačnije, razmatra se samo ono sa južnog dela Balkanskog poluostrva: Vlasi odnosno Cincari, čija se komponenta javlja u etnogenezi oba srodna slovenska naroda. No, iako je iz redova cincarskih asimilanata proizašlo više srpskih i nekoliko hrvatskih velikana, animozitet je prema Vlasima odnosno Cincarima jedna od konstanti kako srpskog tako i hrvatskog *duhovnog habitusa*. Stoga se u radu i ispituju koreni tog animoziteta.

Sve u svemu antipatija i animozitet prema Vlasima kod Srba i Hrvata imaju srazmerno dugotrajnu tradiciju. Čini se da je ona kod Hrvata dublja i dugotrajnija, izazvana dugotrajnijim i istorijski značajnijim prisustvom Vlaha kao koliko-toliko zasebne etničke i socijalne skupine na *istorijskim hrvatskim teritorijama*. U očima hrvatskih ideologa Vlasi odnosno Cincari su postali pogodno objašnjenje navodne inferiornosti rivalskog, a u mnogo čemu sličnog srpskog naroda. Stvarne i navodne loše osobine srednjovekovnih Vlaha i novovekovnih Cincara su preslikane na Srbe sa kojima su se Vlasi stopili. U najekstremnijim varijantama Vlasi služe da se potpuno negira postojanje Srba na teritoriji Hrvatske te Bosne i Hercegovine, tvrnjom da je u stvari reč ne o Srbima nego samo o slaviziranim Vlasima kojima je Srpska pravoslavna crkva nametnula srpsku nacionalnu svest. Hrvati se pri tome, jasno, u kontrastu sa moralno iskvarenim (srbiziranim) Vlasima javljaju kao oličenje vrline.

Kod Srba je, pak, animozitet novijeg datuma i zato slabiji. On je proizašao iz ekonomskog rivalstva Cincara sa srpskom *protograđanskom klasom* i iz eksploatacije srpskih seljaka, a pre svega oličava otpor patrijarhalnog društva prema različitosti i, iznad svega, modernosti. Asimilacijom Cincara i modernizacijom srpskog društva ovaj animozitet je oslabio, ali i do danas nije sasvim iščezao. Srpskim nacionalistima su Cincari i ljudi cincarskog porekla služili kao objašnjenje mnogih slabosti srpskog društva, a napose nedostataka njegovih viših slojeva. Kao takvo ono predstavlja nespremnost tipičnu za sve nacionaliste, nespremnost da se analitički suoče sa slabostima sopstvenog naroda.

Zusammenfassung

In der Abhandlung wird überwiegend die romanische Bevölkerung, die im Landesinneren der Balkanischen Halbinsel lebte, sowie das Verhalten der Serben und Kroaten gegenüber der romanischen Bevölkerung behandelt. Genauer gesagt, es wird nur die romanische Bevölkerung aus dem südlichen Teil der Balkanischen Halbinsel betrachtet: die Walachen, bzw. die sog. Zinzaren, deren Komponente in der Ethnogenese von beiden verwandten slawischen Völkern vorkommt. Obwohl mehrere serbische und einige kroatische berühmte Persönlichkeiten aus der Schicht der assimilierten Walachen stammen, blieb die Feindlichkeit gegenüber Walachen, bzw. Zinzaren, sowohl im serbischen als auch im kroatischen *geistigen Habitus* konstant. Deswegen werden im Rahmen dieser Abhandlung die Wurzeln dieser Feindlichkeit untersucht.

Alles in allem haben die Antipathie und die Feindlichkeit gegenüber den Walachen bei den Serben und Kroaten eine verhältnismäßig lange Tradition. Es scheint, dass sie bei den Kroaten noch tiefer und weiter zurückgeht, weil die Existenz der Walachen als einer mehr oder weniger eigenständig fortbestehenden ethnischen Gruppe in den *historischen kroatischen Gebieten* länger andauerte und in historischer Hinsicht bedeutender war. In den Augen der kroatischen Ideologen waren die Walachen, bzw. die Zinzaren, ein gutes Argument für die angebliche Unterlegenheit des ansonsten in vielerlei Hinsicht ähnlichen Rivalen - des serbischen Volkes. Die tatsächlichen und die angeblichen schlechten Eigenschaften der mittelalterlichen Walachen und der neuzeitlichen Zinzaren wurden auf die Serben projiziert, mit denen sich die

Walachen assimiliert hatten. In den extremsten Varianten werden die Walachen als Argument verwendet, um die Existenz der Serben auf dem Gebiet von Kroatien und Bosnien-Herzegowina völlig negieren zu können, wobei behauptet wird, dass das eigentlich keine Serben, sondern slawisierte Walachen seien, die von der Serbischen orthodoxen Kirche zur Bekennung ihres serbischen Nationalbewußtseins gezwungen gewesen wären. Die Kroaten zeigen sich dabei im Kontrast mit den moralisch verdorbenen (serbisierten) Walachen natürlich gerne als Inbegriff der Moralität.

Bei den Serben reicht die Feindlichkeit dagegen nicht so weit zurück und hat daher eine geringere Intensität. Diese Feindlichkeit beruht auf der wirtschaftlichen Rivalität der Zinzaren mit der erstentstandenen serbischen *bürgerlichen Schicht* und auf der Ausbeutung der serbischen Bauern, in ihr spiegelt sich jedoch vor allem der Widerstand einer patriarchalischen Gesellschaft gegen jegliche Unterschiedlichkeit, und vor allem gegen die Modernität, wider. Durch die Assimilierung von Zinzaren und die Modernisierung der serbischen Gesellschaft ließ diese Feindlichkeit nach, ist aber bis heute noch nicht völlig verschwunden. Die serbischen Nationalisten bedienten sich der Zinzaren und der Menschen zinzarischer Abstammung, um viele Schwächen der serbischen Gesellschaft, besonders aber die Schwächen der sozialen Oberschicht, zu rechtfertigen. Somit kann das als Mangel an Bereitschaft zur analytischen Auseinandersetzung mit den Schwächen des eigenen Volkes verstanden werden - ein Merkmal, das für alle Nationalisten charakteristisch ist.

Summary

The paper is primarily discussing Romanic population that lived in inland areas of the Balkan Peninsula and the relations between Serbs and Croats towards it. More precisely, it discusses only the population of the southern part of the Balkan Peninsula: the Vlachs or the Tzintzars, whose elements appear in the ethno-genesis of both of these related Slavic peoples. However, although the Tzintzar assimilants produced many Serb and a few Croatian great men, the animosity towards the Vlachs or Tzintzars had always been one of the constants of both Serbian and Croatian *spiritual habitus*. Therefore the paper examines the roots of this animosity.

Generally speaking, hostility and animosity towards the Vlachs in Serbian and Croatian peoples have had a relatively long tradition. It seems that in Croats it is deeper and longer-lasting, provoked by long-standing and historically significant presence of the Vlachs as a relatively isolated ethnic and social group living on *a territory that was Croatian through history*. In the eyes of Croatian ideologists the Vlachs or the Tzintzars became an adequate explanation of the alleged inferiority of the rival, and in many ways similar, Serbian people. Real and supposed bad characteristics of Medieval Vlachs and the Modern age Tzintzars were projected onto Serbs with whom the Vlachs were amalgamated. In the most extreme cases the Vlachs serve to completely deny the existence of Serbs on the territories of Croatia and Bosnia and Herzegovina, by claiming that those are not Serbs but rather Slovenized Vlachs on whom Serbian Orthodox Church had imprinted Serb national consciousness. Croats of course in this context, contrasted to the morally corrupt (Serbianized) Vlachs, appear as the embodiment of virtue.

On the other hand, this animosity is somewhat newer and therefore weaker in Serbs. It is a consequence of economic rivalry between the Tzintzars and Serbian *proto-bourgeois class* and from the exploitation of Serb peasants and above all it demonstrates the resistance of the patriarchal society towards differences and more specifically towards modernism. Due to assimilation of the Tzintzars and modernization of the Serbian society, the animosity faded, but to this day it has not disappeared entirely. For the Serb nationalists, the Tzintzars and people of Tzintzar origin served as an explanation for many flaws in the Serbian society and its higher classes in particular. As such it represents disinclination, typical of all nationalists, to critically deal with flaws in their own nation.